

Munter misantropi

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: En ny oversettelse tar vare på Menanders fine realisme og beherskede språkfølelse. *Grinebiteren* viser oss hva athenerne lo av i årene etter Alexander den stores død.

Av Eirik Welø, førstelektor i gammelgresk

Menander ble født rundt 340 fvt. og er dermed en samtidig av filosofen Epikur. Kanskje var han elev hos Aristoteles' etterfølger Theofrast, kjent for sine karakterskildringer fra samme tid. Menander skrev en rekke komedier som ble fremført i konkurranse med andre stykker på de dramatiske festivalene i Athen. Allerede i antikken ble Menander ansett som en av Hellas' største dramatikere, på linje med Aristofanes.

Hvorfor skal vi lese Menander? Først og fremst fordi det er gøy. Det er ikke alle antikke komedier som får en moderne leser til å dra like mye på smilebåndet. De som gjør det, viser oss at humor kan overleve gjennom århundrer. Den som vil forstå det antikke samfunnet,

må også forstå hva antikkens grekere og romere lo av. En annen grunn er at Menander sier noe om Athen i overgangen mellom klassisk tid og den hellenistiske perioden, en periode vi ikke har så mange andre kilder til.

Grinebiteren (på gresk: *Dyskolos*) er det eneste stykket av Menander som er overlevert i tilnærmet fullstendig form. Gjennom middelalderen var Menander bare kjent gjennom sitater i samlinger av moralsk oppbyggelige sentenser. På begynnelsen av 1900-tallet fant arkeologer og papyrologer større rester av flere stykker i Egypt, men den akademiske verden ble ikke kjent med *Grinebiteren* før i 1959. På slutten av 60-tallet ble også to andre stykker fra samme papyrus som *Grinebiteren* offentliggjort (*Skjoldet* og *Jenta fra Samos*). De siste 100 årene har dermed gitt oss et nytt grunnlag for å etterprøve antikkens høye vurdering av Menander som dramatiker og poet.

Fra Roma til Warner Bros

I litteraturhistorien representerer Menander den såkalte «nye» greske komedien på samme måte som Aristofanes representerer den gamle. Menander og Aristofanes representerer ulike stadier i en felles utvikling, men er ved første øyekast ganske forskjellige. Der Aristofanes og den gamle attiske komedien spøker med samtidens politikere og forfattere og plasserer seg tydelig i bystatens politiske liv, utspiller intrigene i Menanders stykker seg mellom familiemedlemmer og naboer. Menander levde i en kaotisk og spennende tid for Athen, men politikken er allikevel knapt synlig på scenen. Bare en sjelden gang hører vi om leiesoldater på tokt og lignende. Språk og handling holdes også i sjakk, og Aristofanes' fantasifulle innfall og burleske formuleringsevne er erstattet med subtile personkarakteristikker og realisme. Aristofanes' kor av borgere som dels spiller med i stykket og dels henvender seg direkte til tilskuerne på poetens vegne, er erstattet av musikalske mellomspill som ikke er overlevert og bare betegnet med ordet «KOR» i manuskriptene.

//]]]]> //]]>

Da romerne kom i kontakt med gresk kultur for alvor, lot romerske komediediktere seg særlig inspirere av den nye komedien . Blant mange tapte forfattere har vi stykker av Plautus og Terents, som brukte Menander og andre komedieforfattere fra tidlig hellenistisk tid som forbilder. Gjennom dem har den greske nykomedien påvirket all senere komedie i Vest-Europa, og i siste instans *sitcoms* som *Friends* eller *The Big Bang Theory*. At Ross og Rachel finner hverandre på slutten av *Friends* ville ikke overrasket Menander, som gjerne avsluttet sine stykker med et bryllup.

Grinebiteren foregår på landet i Attika der den bitre og beske Knemon lever et fattig liv sammen med sin vakre og uskyldige datter. Rikmannssønnen Sostratos kommer, ser henne og blir forelsket, men Knemon er ikke lett å få på sin side. Sostratos får hjelp av Gorgias, sønn av Knemons fraskilte kone, som bor i huset ved siden av. Samtidig kommer Sostratos' foreldre på tur fra byen for å ofre i Pan-helligdommen på stedet, og dette skaper videre forviklinger. Sostratos prøver seg som landarbeider for å overbevise Knemon, men får vondt i ryggen til ingen nytte. En ny mulighet åpner seg allikevel: Når Knemon faller i brønnen, kommer Gorgias og Sostratos ham til hjelp. Til slutt ender det selvsagt godt: Sostratos får sin utkårede, Knemon gjør Gorgias til sin arving, men straffes til slutt for sin menneskefiendtlighet av slaven Getas og kokken Sikon. Stykket toner ut med et håp om seier i konkurransen og minner oss på den historiske konteksten.

LES OGSÅ: [Om guder og jordbruk: Hesiod på norsk](#) • [Klassiker i ny form](#)

Oversettelsen

Ulvhild Fauskanger har oversatt Menanders stykke i Gyldendals Kanon-serie for antikk litteratur. *Grinebiteren* er et naturlig valg siden det er det eneste Menander-stykket som er fullstendig overlevert (med unntak av noen få linjer som mangler her og der). Antikk komedie, også Aristofanes, er mye dårligere representert på norsk enn tragedie, og en ny Menander-komedie er et viktig steg på veien.

Grinebiteren har riktignok blitt oversatt til norsk tidligere. I 1965 ga filologen, papyrologen og religionshistorikeren Samson Eitrem i en alder av 87 år ut den første oversettelsen av stykket, seks år etter at det var blitt gjort offentlig kjent. Eitrem oversatte Menander allerede femti år tidligere da de første større papyrustekstene av Menander ble oppdaget i Egypt og vendte tilbake til ham mot slutten av livet sitt (han døde i 1966). Fauskanger har fordelen av å kunne basere sin oversettelse på det intense filologiske arbeidet som har blitt gjort med teksten de siste 60 årene.

//]]]]> //]]>

Eitrems oversettelse er på vers (jambisk pentameter), mens Fauskanger oversetter til prosa. Hun begrunner dette valget med at prosaformen bedre kan gjengi det lette og utvungne talespråket som Menanders personer bruker. Hun berømmer med rette Eitrem for hans rytmesans og nøyaktighet, men viser i sin egen oversettelse at Menander også fungerer bra i prosa.

Fauskanger oversetter til et lett og ledig norsk. Menander byr på både enetaler og kjappe replikkvekslinger: Særlig i monologene kommer personenes særegenheter tydelig frem. Sostratos' venn og fikser, Khaireas, snakker for eksempel slik:

«Er en av vennene mine forelsket i en hetære og gjør meg til sin fortrolige, da fanger jeg henne raskt, fører henne bort, drikker meg full, brenner døren ned – jeg tåler bare ikke fornuft! For du må slå til før du begynner å utforske hvem hun er. Hvis du utsetter det, vil bare lidenskapen øke noe voldsomt; hvis du handler raskt, får du saken hurtig ut av verden. Snakker en mann om ekteskap og en fri jente? Da er jeg en annen – jeg skaffer greie på familie, formue og personlighet ...»

Hovedpersonen i stykket er selvsagt grinebiteren selv, Knemon. Hans personlighet kommer også godt frem i Fauskangers replikker:

«Var ikke Persevs en heldig fyr, hva, på to måter til og med, siden han fikk vinger og slapp å møte forgjengere nede på bakken? Og så hadde han fått tak i en tingest som var slik at den gjorde alle som plaget ham til stein! Skulle ønske jeg hadde en slik nå! Da ville det bli mengder av steinstatuer overalt!»

Bare av og til blir språket litt stivt og uideomatisk, i formuleringer som «Ingen vil kunne tvinge ham til en bedre tenkemåte» eller «Han har loven på sin side som hindrer mot å bli utsatt for tvang» (begge side 48). Det meste av dette burde ha blitt luket ut i den redaksjonelle bearbeidingen av teksten (sammen med noen mindre feil i notene). Alt i alt har vi fått en opplagt og velfungerende Menander som tåler sammenligningen med Eitrems versjon godt.

Menander på norsk i 2015 er morsom. Humoren hans er ikke den samme som hos Aristofanes, men han er allikevel morsom. Ved siden av komikken, får vi et fint inntrykk av hvordan spenningene mellom rik og fattig, ung og gammel kunne arte seg i den greske verden rundt år 300 fvt. Menanders historier og skikkelser er, til tross for alle usannsynlige sammenreff, mer realistiske enn Aristofanes', og vi får innblikk i andre sider ved det athenske samfunnet, kanskje særlig kvinnenes stilling (i *Grinebiteren*, men også i for eksempel *Jenta fra Samos*).

Nå som vi kan lese Menanders tekster i deres opprinnelige form, skjønner vi bedre hva greske og romerske lesere satte pris på hos Menander: hans fine realisme og beherskede

språkfølelse. Hva slags antikk komedie man foretrekker, er en smakssak, og Aristofanes har nok gjort større lykke på scenen i moderne tid enn Menander. Med denne oversettelsen kan vi igjen lese selv og se hvem vi liker best.

MER OM ANTIKKEN: [Gudenes teater](#) • [Athens siste balansekunstner](#) • [Platons erotiske verden](#)

//]]]> //]]>